

Thomas Hyde (1674), Domanovszky (1974), a Frankfurti Alapelvek (2003) és a katalógus kollokatív funkciójának összefüggései

Formai megközelítés

DUDÁS Anikó

„A nevek és címek átváltoztatásai, amelyek gyakorta előfordulnak, könnyen okozhatnak gondatlanságból eredő tévedéseket ... De aki ezt a katalógust tanulmányozza, láthatja, hogy a különbözőségek egyszerre megmutatkoznak és fel is oldódnak.”

(Thomas Hyde, 1674)

„Besorolási rekordokat kell létrehozni az olyan entitások számára – mint a személy-, család- (dinasztiai), testületek nevei, művek, kifejezési formák, megjelenési formák, egyedi példányok, fogalmak, tárgyak, események és helyek –, hogy a hozzáférési pontként felhasznált nevek és utalók egységesített alakja ellenőrizhető legyen.”

(Frankfurti Alapelvek, 2003. 6.1)*

A katalógus kollokatív funkciója

A katalógus alapfeladatai közé tartozik a meghatározott ismérvek szerinti hasonló dolgok összegyűjtése. A kollokatív funkció megvalósulásának eszkö-

zei az egységesített besorolási adatok. Ők gyűjtik össze – vagy segítenek összegyűjteni – az azonos, a hasonló vagy a kapcsolataik révén összetartozó információkat.

* A Frankfurti Alapelvek magyar nyelvű fordítása (*Nyilatkozat a nemzetközi katalogizálási alapelvekről*): IFLA Szakértők 1. Tanácskozása által elfogadott tervezet a Nemzetközi Katalogizálási Szabályzatról, 2003, Frankfurt, Németország. Ford Berke Barnabásné. Frankfurt am Main: Die Deutsche Bibliothek, 2003. http://www.ddb.de/news/pdf/statement_hungarian.pdf) a kézirat leadása után vált hozzáférhetővé, ezért a nyilatkozat részleteit saját fordításban közlöm. (D.A.).

Az MSZ 3440/1-83 szabvány a *rendezéshez szükséges, rangsorolt elemeket tartalmazó egységként* definiálja a besorolási adatot. Főbb típusait felsorolja: *személynév, testületi név, cím, földrajzi név; megjelenési év, azonosító szám vagy jelzet*. A típusok tulajdonképpen két alapvető csoportot képeznek: név- és szám-féléket, mégpedig normalizált, szabályozott, egységesített névformákat és numerikus adatokat¹. A Párizsi Alapelvek 1961-ben² a katalógus, és általánosítva a bibliográfiai információt nyújtó rendszerek alapfunkcióit két pontban tárgyalja, egyszerűsítve, ezeket az *azonosítás / megtalálás és az összegyűjtés* feladataiként foghatjuk föl.³ A *szerzői oeuvre*-ről és a *művek egyes kiadásairól* szóló információadás feladata a második szakasz két alpontját képezi⁴. A második szakasz e két alpontját, összefoglalóan, mivel mindkettő valamiféle gyűjtő-feladatot foglal magában, a későbbi hivatkozások egyszerűen csak „*második funkció*”-ként, általánosítva, „*kollokatív funkció*”-ként emlegetik⁵. Tulajdonképpen a katalógus két fő feladatát⁶ megfogalmazó Párizsi Alapelvek előtti, majd a kiadott tervezet követő fejtegetéseknek, vitáknak, reflektálásoknak köszönhetően íródtak meg Domanovszky Ákos letisztult, a formális logika deduktív következtetési módszerével érvelő, sajátos stílusú teoretikus művei, amelyeknek hatása mind a mai napig megfigyelhető az aktuális nemzetközi elméletalkotói színtéren, az információszervezés funkcionális elveit, kereteit és rendszereit kutató szakmai csoportok munkájában és publikációiban⁷. Domanovszky recepciójának vizsgálata külön tanulmányt érdemelne, s talán egy későbbi alkalommal sort is keríthetünk rá. Témámhoz kapcsolódóan most csak annyit emelek ki, hogy a teoretikusok „a mű” egyzakt meghatározását keresve találják rá a Domanovszky-féle mű-fogalomra és elemzik a hozzá kapcsolódó részkérdéseket, főként a szellemi jelenségnek tekintett *mű*; a mű anyagi megvalósulása, a *könyv* és *kiadásainak* elhatárolása; a *könyv*(/mű) család, a közös eredetre visszavezethető egyedek

csoportjai; a mű változatokban való előfordulása problémáját. A jelenlegi címeírási gyakorlat szerint a mű megjelenési formája (kiadása, konkrét megvalósulása) képezi a katalógizálás alapegységét, az újabb kutatások és (nemzetközi) törekvések viszont az entitás-kapcsolat funkcionális modellben (ld. FRBR és Frankfurti Alapelvek), a mű összefoglaló absztrakt szintjének megragadásával, leírásával, a származékok leágaztatásával együtt képzelik el a bibliográfiai leírást és a rekordok szerkesztését.⁸ A specifikációk, taxonómiák kidolgozásához pedig nélkülözhetetlen „*a mű*” fogalmának pontos körülhatárolására. A származékok jelentetik a mű faksimiléjától kezdve a különféle kiadásokon, digitalizált, multimédiás interaktív változatokon át a nem rögzített performance-okig az eredeti szellemi alkotás valamennyi kifejezési és megjelenési formáját. Ezek összegyűjtése a katalógusban (az egységesített besorolási adatok révén) pedig nem egyéb, mint a kollokatív funkció megvalósulása.

A Párizsi Alapelvek „*egy bizonyos szerzőnek milyen művei és egy bizonyos műnek milyen kiadásai vannak meg a könyvtárban*” kitételeit nevezték tehát a későbbi hivatkozások kollokációs feladatnak. A párizsi explicit kinyilvánításhoz viszonyítva a Frankfurti Alapelvekben⁹ ez a funkció más kontextusba került. Tanulmányomban összefoglalom a katalógus kollokációs feladatához fűződő korszakalkotó felismerések, módszerek és elméletek főbb vonulatait, több évszázados hagyományát. Ha visszapörgetjük az idő kerekét 400 esztendővel, az oxfordi Bodley Library-ban tudós könyvtárosokat látunk, amint azon fáradoznak, hogyan tudnák az egyre gyorsabb ütemben gyarapodó nyomtatott állományt könnyen és gyorsan megtalálhatóvá tenni. Az oxfordi XVII. századi nyomtatott katalógusokban fedezhetjük föl a modern betűrendes katalógusok összegyűjtő, többféle típusú információt összecsatoló besorolási adatainak kezdeteit. Hogyan változott hát ez a réges-régi időkből örökölt, áthagyó-

mányozódott és továbbfejlesztett „szerszámkészítési”¹⁰ módszer?

1674, 1974, 1961 és 2003

Kiválasztott kulcsdátumaim mindegyike nagy hatással volt – vagy várhatóan lesz a könyvtári katalógusok kollokatív funkciójának meghatározására, fejlődésére.

1674 – Megjelent a Bodley könyvtár harmadik nyomtatott katalógusa: HYDE, Thomas: *Catalogus impressorum librorum Bibliothecae Bodleianae in Academia Oxoniensi*. Oxonii, 1674. Folio.

Thomas Hyde előszót írt e nagyszabású műhöz, amelyben sokat elárul a katalógus összeállításának módszeréről. Ezt az előszót tekintik az első, katalógizálási elveket sejtető elméleti műnek, a mai katalógizálás-elméleti törekvések elődjének. Hyde a szerzőség elvére alapozza katalógusát, továbbfejleszti elődjének, Thomas Jamesnek forradalmi vívmányát, betűrendes szerkesztést, utalórendszert használ, felismeri az információ reprezentálásának és az információnak a dokumentumban való megjelenése közötti különbséget, aminek révén csíráiban megmutatkozik a később kialakuló tudatos igény: a könyv könnyű megtalálása és a művek egy helyre gyűjtése. A katalógus első és további kiadásainak nagy hatása volt a kortársakra és az utókorra is.

1974 – Domanovszky Ákos angol nyelvű monografikus katalógizáláselméleti művének (*Functions and objects of author and title cataloguing* - A leíró katalógus funkciója és tárgya) első kiadása. Domanovszky már korábban is publikált idegen és magyar nyelvű cikkeket, amelyek reflektálások voltak a kortársak problémafelvetéseire és amelyekben saját elméletét bontotta ki, de gondolatainak szélesebb körű megismerését, máig is tartó hatását az elméletírókra, az említett angol nyelvű kiadványtette lehetővé. A könyvben Domanovszky összefoglalja a korábbi publikációiban kifejtett nézeteit. Vá-

laszthattam volna akár az 1964-es évszámot is, amikor a jelen tanulmányomban a legtöbbet idézett magyar nyelvű cikke megjelent, de témám kapcsán a művek tekintetbe vételénél azok hatásának is jelentőséget tulajdonítottam, ezért emeltem ki épp ezt a monográfiát, amelynek köszönhetően Domanovszky saját elméletével a nemzetközi szakmai körök előtt is fölzárkózik az 1960-as években deklarált nemzetközi katalógizálási alapelvek ki-munkálóinak sorába. Precíz érveléstechnikájával kifejtett eredményei helyenként meg is haladják azokat.

1961 – A nemzetközi ISBD-ket megalapozó konferencia időpontja a francia fővárosban. A konferencián kiadott Párizsi Alapelvek egyik kiemelt pontja a katalógus azon feladata, hogy egy helyre gyűjtse a szerző összes művét, valamint egy-egy mű kiadásait, változatait.

2003 – A nemzetközi katalógizálási törekvések újabb állomása Frankfurt. A Frankfurti Alapelvek funkcionális követelményrendszerbe ágyazza a korábbi irányelveket¹¹, számol az informatikai lehetőségek forradalmasító hatásával, általában korszerűsíti a több mint negyven éves nemzetközi dekrétumot. A Párizsi Alapelvek eredendően csak szöveges dokumentumokra vonatkozó hatályát kiszélesíti valamennyi információhordozóra és dokumentumtípusra. A Párizsi Alapelvek az egységesített besorolási adatokra vonatkozóan eddig csak az adatformálás módjával és a fő besorolási adat kiválasztásával foglalkozott, most ez kiterjed valamennyi, a könyvtári katalógusokban használatos bibliográfiai és egységesített adatra, az eddig figyelmen kívül hagyott tárgyi besorolási adatokra is.

A vizsgálatunk megközelítésmódjából következően az egyik legszembetűnőbb változás az, hogy a hagyományos, kettős (illetve a Domanovszky-féle hármas funkció) implicit tartalommal vált, szervesebben és nem annyira nyilvánvalóan épül bele a kiindulópontul szolgáló entitás-kapcsolat modellbe. A különféle entitások, azok jellemzői, kifejeződési for-

mái, megnyilvánulásai, és kapcsolatainak kifejezése komplex információszervezést tesz lehetővé.

A három Thomas: Sir Bodley, James és Hyde

Sir Thomas Bodley

Az oxfordi egyetem mellett már a XIV. század első felében működött könyvtár, amely azonban a század közepe táján dúló zűrzavaros időkben elpusztult, szétszóródott. Újraalapítását a diplomáciai életből visszavonult, igen művelt, iskolázott, széleskörű kapcsolatokkal rendelkező *Sir Thomas Bodley* (1545-1613) szervezte meg. A könyvtár 1602-ben megnyitotta kapuit a diákok, tudósok, utazók előtt. Bodley pártfogókat szerzett, adományokból, hagyatékokból és vásárlásokból gazdagította a gyűjteményt. Idegenkedett „*az angol nyelvű, különösen a szépirodalom iránt, ezeket haszontalan, szedett-vedett firókalmányoknak tartotta, s beszerzésüket eleinte nem szorgalmazta*”¹², az angolt egyébként sem tartották a tudomány művelésére alkalmas nyelvnek. Első könyvtárosa, az ugyancsak buzgó protestáns, Thomas James, tudós filológus volt, a korai keresztény egyházatyák írásainak hitelességét szenedélyesen vizsgálta. James 1610-ben egyezményt kötött a Stationers' Company-val, a nyomtatott könyvek kiadását szabályozó társasággal arról, hogy a Bodley könyvtár kapjon minden angol nyelvű könyvből egy példányt¹³. A köteles példány-szerű ellátás föllendítette az állomány és a szépirodalmi művek gyarapodását is. A Bodley téka ezzel gyakorlatilag a British Museum megalapítása előtt 150 évvel letéti szerepkört kapott, s ezt a privilégiumot azóta is élvezzi¹⁴.

Maga Sir Bodley Londonból adott utasításokat James-nek a könyvek beszerzésére, elrendezésére, katalógizálására, ez utóbbira elsősorban a vásárlások ésszerűsítése miatt volt szüksége¹⁵. 1605-ben je-

lent meg a Bodley könyvtár első nyomtatott katalógusa, s ezt tekintik Európában az első, egy nagyobb könyvtár állományát összefoglaló ún. általános katalógusnak.¹⁶ A könyvjegyzék nem különbözik még a középkori katalógusokra jellemző szerkezettől: kéziratokat és könyveket vegyesen tartalmaz, a kéziratok csak úgy különböztethetők meg, hogy nincs a tételükben föltüntetve a kiadás éve és helye¹⁷; szakcsoportonkénti (a négy fakultás szerint: Teológia, Orvostudomány, Jog, Művészet), azon belül nagyság szerinti, majd elnagyoltan a szerzők vezetéknevének¹⁸ kezdőbetűje szerint rendezi a leírásokat, de ha a szerzőknek – a középkorra jellemző módon csak keresztnevük volt ismert, az ilyenek nem találhatók a betűrendben a nevük-nél. A gyűjteményes művek esetében az első szerzőhöz sorolták be a kötetet – ez a rendezési elv meghatározó maradt a későbbiekben is.¹⁹ Szerzők szerinti index készült a függelékben.

A XVII. század elején még csak néhány nyomtatott intézményi katalógust ismerünk, ezekben is csak elvétve található betűrendes mutató. A szerzők vezetékneve, családnéve szerinti index sem volt szokásos, részben azért, mert a középkorban nem is használtak efféle nevet, a családnév csak fokozatosan alakult ki, és soká tartott, amíg a jegyzékek összeállításának bejáródott szokása megváltozik. Gondoljunk csak *Gesner Bibliotheca Universalisara* (1545), amelyben a főrész cikkeit ugyan betűrendbe szedi, de a besorolás rendszava az *egyéni név*. Gesner már fölismerte ennek hátrányát, és munkájához olyan betűrendes mutatót függesztett, amelyben *invertált formában is* megadja a névalakokat²⁰. A korszakra jellemző módon, a megadott címek sem voltak a valódi, címdoldal szerinti megjelenés hű másolatai, csak tömören, röviden jelezték, melyik műről van szó²¹. A szakcsoportos elrendezés hagyománya erősen dominál még Bodley idejében. Egy-egy könyvtár állománya legfeljebb pár ezer kötetből állt, amit a fő témakörök szerinti rendezéssel még jól át lehetett tekinteni mind a pol-

con mind az azok elrendezését híven tükröző katalógusokban. A Bodley 1605-ös katalógusa idején kb. 6000 könyv, a következő, 1620-ban összeállított katalógus idején már 16.000 kötet lehetett a könyvtárban²².

Az 1605-ös katalógust ugyan Thomas James állította össze, mégsem a nevével tárgyaltam, ennek oka pusztán az, hogy Sir Thomas Bodleynek volt döntő szava a katalógus összeállításában.

Thomas James

James 1620-ra elkészítette a katalógus második kiadását. A címleírás-történések egyöntetű véleménye szerint ebben forradalmi vívmányt vezetett be²³: a tartalmi csoportosítás helyett formai szempontok érvényesültek, megszerkesztette az első szerzői betűrendes katalógust. A leírások még nemigen hasonlítanak a mai megszokott formára: a szerző nevét nem választotta el a címtől, csak tipográfiailag különböztette meg vagy a cím fölé írta (pl. Petrus de *Aban*). A vezetéknev ugyan a besorolás rendszava, de maga a rendszó nem az első elem. A pseudonim, az incialéval megjelölt és anonimusz műveket egy csoportként kezeli: a címből kiválasztott jellemző szóval (vezérszóval) helyezi el a tételt a betűrendben. A korábbi kiadáshoz hasonlóan, a csak keresztnevükön megnevezett szerzőket anonimusként tartja számon, ha több szerző műve található egy könyvben, minden szerző kap bejegyzést, az angol nyelvű könyveket tipográfiailag megkülönbözteti és utalókat vezet be Q (Quare) szignummal. James már korábban is szeretne volna alkalmazni az alfabetikus elrendezést, de Bodley, aki erős felügyeletet gyakorolt az első katalógus összeállításában, nem egyezett ezzel. James az 1920-as kiadás előszavában megindokolja módszerének megváltoztatását. Kihangsúlyozza, hogy a betűrendes szerkezet olyan előnnyel bír, ami lehetővé teszi ugyanazon szerzők műveinek csoportosítását. James nem fejt ki ugyan, de katalógusának fel-

építéséből következtethetünk arra, hogy szétválasztja a könyvek polcos, fizikai rendezésének módját a katalógusba kerülő adatsorok elrendezésétől. A könyvek tematikus feltárását ő inkább különálló szakrendi katalógusok építésével végezte.²⁴

A további intenzív gyarapodás, a helyszűke, a könyvek polcra tevése miatt a szakcsoportok és az azon belül felállított elrendezési elvet lépten-nyomon keresztül kellett hágni. A kezdetben elhanyagolt bölcsészettudományi, főként szépirodalmi (az Art osztályban) művek gyűjtése később jelentősen megnövekedett. A Művészet valamint a Teológia állományrészek nagysága túlszárnyalta a másik kettőt, olyannyira, hogy az Orvostudomány és a Jog polcaira az előző két terület könyvei kezdtek beszivárogni. Sok esetben szétszóródtak az egyes szerzők művei. A negyedik, nyomtatott, 1738-ban kiadott katalógusban pl. a jogi fakultás anyagába Shakespeare művek is keveredtek²⁵. A könyvek megtalálásához az egyetlen, megbízható támasz a katalógus lett. Az elhelyezés kényszere, valamint a tény, hogy a katalógusokat nyomtatott formában lehetett előállítani, az adatrendezés és adatformálás módjára is kihatottak. A nyomtatott jelleg számos előnnyel járt, e kiadványok sokkal nagyobb körben válhattak ismertté és használhatóvá, mint kéziratok elődjeik²⁶.

Sir Thomas Hyde

Különösen szembetűnő ez a folyamat a következő, Thomas Hyde (1636–1703) orientalista tudós, a héber és arab nyelv professzora²⁷ által összeállított katalógus esetében. Hyde hosszú ideig, 1665-től 1701-ig²⁸ volt a Bodleiana könyvtárosa. Kilenc évi hosszú és kimerítő munka eredményeként sikerült megjelentetni 1674-ben az immár harmadik nyomtatott katalógust. Jamesé negyedrért, emez impozáns folio – ívrét nagyságú volt. Hyde előszavából tudjuk, hogy két vagy három év helyett hat évig tartott a számbavevés, egy évig a revízió, két évbe tel-

lett a nyomtatás és a javítás, ez összesen kilenc év megfeszített munka. A leírások nagy részét Emmanuel Prichard könyvtárossegéd készítette, föltehetően, minden darabtól kézbevevett²⁹. Thomas Hyde előszavát Pettee óta többen az első „katalogizálási szabályzat”-nak vélték³⁰, ez azonban túlzás, mert az angol tudós nem előre lefektetett és mások számára is kötelező szabálygyűjteményt adott közre, hanem adatformálási és rendezési módszeréről³¹ kívánta tájékoztatni a katalógus használóit. Nem beszélhetünk még tudatos elméleti fejtegetésről, még kevésbé konkrét elmélet kidolgozásáról, csak a meglévő „gyakorlat leírásáról”³², „empirikus” eredetű teoretikus észrevételekről³³. Az előszó személyes hangvétele érzékletesen ecseteli a hosszú évekre nyúló munka nehézségeit, az ezt övező meg-nem értést, s fölillantja mindazokat a problémákat, amelyek oly sok főfájást okoztak neki, s tegyük hozzá, okoznak még mind a mai napig a bibliográfusnak. A hosszúra nyúlt munkát sokan kifogásolták, és támadták is érte Hyde-ot.

„Mi lehet könnyebb annál, mondják [a meg-nem értést tanúsítók], mint megnézni a könyv elejét, és leírni a címet, noha ennek az óriási vállalkozásnak a megítélését kétségek nélkül csupán a saját magánygyűjteményükkel szerzett kevéske tapasztalatukra alapozzák. E jellegzetesen rosszul ítélkezők elegendőnek tartják, ha egy-két hetet szánnak csekély számú könyvük jegyzékbe vételére. Sejtelmük sincs arról, milyen egyhangú a könyvek miriádjait megvizsgálni és betűrendbe szedni. Ebben az óriási tömegben, amely már önmagában is bárkit elrettentene és elcsüggesztene, nem lehet minden könyvet egyetlen pillantással elintézni. Leginkább arra kényszerültem, hogy alaposan átvizsgáljam a kötetek legtöbbszörét, nehogy kihagyjam a kisebb szerzőket, akik másokkal lettek egybekötve és elrejtöztek közülük. De minden ezen utálatos munka mellett, mely a testtől és lélektől oly sok erőt vett el, egy ily terjedelmes munka ... az elmét nagyon sok kusza és nehéz talánnyal is kínozza. Előfordult, hogy egy szerzőnek több neve kö-

zül néha nehéz volt eldönteni, melyik közülük a családneve, melyik alapján kerüljön a betűrendbe. Ugyanannak a szerzőnek a nevét többféleképpen írták le, néhány szerző neve viszont teljesen megegyezik, váltakozik, vagy az írás eltérése miatt nem vág egybe, mint ahogyan a homonímák helyes szétválasztása és megkülönböztetése sem a legnagyobb szellemi győtrelem és a rá költött drága idő nélkül. Ugyanez mondható a könyvek címeiről és alkalmassint a tartalmukról is, amelyet a különféle kiadásokban olyannyira átírtak vagy megváltoztattak, hogy nem kis erőfeszítésbe került ezek megfejtése...”³⁴

A katalógus csak a nyomtatott könyveket veszi számba³⁵. Hyde rendezési módszerének főbb jellemzői az előszó szövege alapján:

- ☒ betűrendes, a szerzők *vezetéknéve* szerinti rendezés
- ☒ anonim műveket külön tárgyrendsző alá gyűjti
- ☒ a név elemeinek sorrendjén nem változtat, a szokásos keresztnév – vezetéknév sorrendet megtartja, de a besorolás elemét, a rendszőt, tipográfiaileg megkülönbözteti (pl. Claude FRANCIS³⁶)
- ☒ a csak keresztnévüket közlő írókat a keresztnévük szerint sorolja be
- ☒ ha egy szerző neve 3–4 elemből áll, és nem tudja eldönteni, melyik a vezetéknéve, valamennyi vezetéknév-szerű elem alatt fölveszi a szerző nevét és besorolja a megfelelő betűnél, majd utalót készít (*submonitio*) és megjelöli a *v* (*vide* – lásd) szignummal. Az utaló elvezeti az olvasót a könyv tételleírásához
- ☒ a névvariánsokat is jegyzi, és utal róluk a főtételre³⁷ (pl. FRANCISCUS Ferrariensis v. Th. Aquinas)
- ☒ ha a szerzők neve különbözik az egyes kiadásokban, ezeket mind följegyzi és összekapcsolja
- ☒ jegyzi a nyelvek szerinti különböző névalakokat vagy az ortográfiai változatokat, az egyes kiadásokban megjelenő különféle név- vagy címalako-

kat. Ezeket a neveket „*egyidejűleg az olvasó személe*” helyezi (pl. *And. Capella, seu Capilla, sive Capiglia*; a CAPILIA rendszők alatt pedig névvariánsok sora található, közöttük megjelöli az egyéb előfordulást és a kiemelt rangsorú alakot: *seu Capilla. v. A. CAPELLA*³⁸)

- ☞ a címváltozatokat, amelyek azonos tartalomra utalnak, hasonlóképpen kezeli, pl. *Dissertationes... – Sermones... – Disputationes...*, mert „*A nevek és címek átváltoztatásai, amelyek gyakorta előfordulnak, könnyen okozhatnak gondatlanságból eredő tévedéseket ... De aki ezt a katalógust tanulmányozza, láthatja, hogy a különbözőségek egyszerre megmutatkoznak és fel is oldódnak.*”³⁹
- ☞ a névváltozásokat is kíséri (pl. egy személy egyházi rangjának megváltozása)
- ☞ az írásmód miatt a betűrendben különböző helyre kerülő változatokat is nagy gondossággal követi: *Sirenus – Syrenius, Didacus Stella – Diego Estoilie, Petrus de Alyaco – Alliaco v. Ailliaco*, rövid utalókat (*indicatiuncula*) hagyva, hogy a diákok figyelmét fölkeltsse a különféle névalakokra.
- ☞ a pápák névfelvételének szokása szerint, 884-től az eredeti és a pápa új nevét is fölveszi
- ☞ a kolligátumok darabjait önálló egységeknek tekinteti
- ☞ a héber kötetek leírásait eredeti írással közli
- ☞ a korai latin kiadásokban az eltorzított arab neveket helyreállítja
- ☞ az anagrammákat, fantázianeveket, álneveket – föloldja, utal (*indicatio*) *vide* megjelöléssel az eredeti névre
- ☞ bizonyos esetekben egy vezérszó kiválasztásával⁴⁰ műfajilag azonos könyveket gyűjt össze (pl. *Lexica, Concordantiae, Jus, Concilia* – ezen belül bizonyos esetekben pl. helynév szerint rendez), és ezek visszakeresését a szerzők nevében keresztül is biztosítja

- ☞ ritkán a fordító neve is bekerül utalótételként
- ☞ a vitairatokat a kezdeményező szerző és műve köré gyűjti
- ☞ az antik jogtudósokat, akikre a szövegekben általában csak egyéni nevükkel utalnak, a nemzetségnév szerint sorolja be, az egyéni névről rövid utaló (*indicatiuncula*) mutat a nemzetségnévre. Hyde „*hagy néhány nyomot*”, amik kivezetik a diákokat a „*dolgok erdejéből*”.

Hyde háromféle kifejezést használ az utalókra: *submonitio*, *indicatio*, és a kicsinyítő képzős *indicatiunculum*, attól függően, hogy egyirányú, keresztutalóval vagy rövidített átirányítással kapcsolatban említi-e az előszó szövegében. Az utaló fajtáját azonban nem jelöli a katalógusban, s ez sokszor kényelmetlenséget okoz az olvasónak, mert minden pontot végig kell járnia, mire rátalál arra, amit keres.⁴¹ Hyde említi a mű-változatok (fordítások, kiadások, megváltoztatott című művek) összegyűjtésének vagy legalábbis összekapcsolásának problémáját is, a gyakorlatban törekedett ennek megvalósítására. Kifejti, hogy igyekszik az efféle kínos és hosszadalmas, útvesztőkkel teli filológiai munkától megkímélni az olvasóit, ehelyett hasznos *kutatóeszközt* adni a kezükbe.

Az adatok összekapcsolásának technikáját utódai nemcsak megtartották, hanem a következő, 1738-ban, két kötetben kiadott katalógusban még pontosabbá, még gazdagabbá tették. Az új kiadásba újrayomtatták előszavát is. A fordítások és a különféle kiadások itt az eredeti vagy első kiadás címénél található meg; az eredeti mű mindig megelőzi a más nyelvű kiadást (többnyire kronologikus rendben).

A következő katalógus 1843-ban jelent meg 3 kötetben, előkészítése harminc évig tartott. Kiegészítő kötete 1851-es impresszumú, ám e két utóbbiban a Hyde-féle utalások számbelileg valamelyest csökkentek és egyszerűsödtek, sok hiba fordul elő ben-

nük, de a négy fólíó kötetben a vezetéknevek a be-tűsor elején helyezkednek el.⁴²

A Bodley könyvtár állományáról több nyomtatott katalógus nem jelent meg. A XVII. századi kötetek jelentőségén és előremutató törekvésein ez mit sem változtatott. Hyde katalógusát megjelenése után még 250 évvel is használta néhány oxfordi egyetemi könyvtár – saját katalógusuk nem lévén, beleírták saját polcjelzeteiket⁴³. Párizsban a Mazarine könyvtár megnyitásakor (1691) úgyszin-tén ezt tették. A Bodley-katalógusok közvetlen vagy közvetett hatása az angliai egyetemi könyvtá-
raikon kívül eljutott Németországba, Franciaország-
ba, Olaszországba, és Amerikába is⁴⁴.

A kollokatív funkció a Bodley-ka- talogusokban – huszadik századi és mai meglátások

Hyde előszavában is említi néhány helyen szándékát, hogy a hasonló dolgokat össze szeretné gyűjteni, s egyben megfogalmazza azokat a problémákat, amelyek ebből a vállalt feladatból származnak. Föl-
ismeri, hogy a szerzők neve jó gyűjtőpont, s hogy
azzá válhasson, létre kell hoznia a számtalan variá-
cióban előforduló névelemek és névalakok között a
kapcsolatot, és egy kiválasztott alakhoz rendelni a
műveket. Az anonim műveket – ismert szerzőtől –
a szerző neve alá sorolja, és szögletes zárójelben
tesz megjegyzést anonim voltára. Az álnéven publi-
kált művek auktorát, ha ismeri, a leíró tételt a való-
di névhez osztja, egyébként az álnévhez.⁴⁵ Egy-egy
író eredeti írásait egybegyűjti, ezenkívül csatolja,
ha ugyanazon szerzőtől fordítást, előszót vagy más-
féle közreműködést talál.

Hyde módszerét alaposan górcső alá vette néhány
kiemelkedő teoretikus⁴⁶: Julia PETTEE (1936), Eva
VERONA (1956, 1959, 1962), DOMANOVSKY Ákos
(1964, 1966, 1974), Carolyn O. FROST (1976), E. de

RIJK (Julia Pettee-t bírálva, 1991), Elaine SVENO-
NIUS (2000), Richard P. SMIRAGLIA (2003). Több-
ségük az éppen legújabb katalogizálási törekvések
szempontjából tekint vissza Hyde, illetve a Bodley
katalógusok szerkesztésmódjára.

Pettee a „mű” platoni fogalmának kifejezésére az
„irodalmi egység” terminust vezeti be, Hyde elősza-
vában az „irodalmi egység” (literary unit) katalogi-
zálásának szándékát látja kifejeződni. „Hyde, úgy
tűnik, megalkotta a modern katalogizálás első alap-
elvét, – ami szerint a katalogizálónak az irodalmi
egységeket föl kell ismernie és egyetlen gyűjtőpont
alá kell rendeznie.”⁴⁷ Hyde, folytatja Pettee, világó-
san megfogalmazza, hogy a több alakban ismert
szerzői neveket egyetlen kiválasztott formához kell
irányítani, a műveket e forma alatt összegyűjteni, a
fordításokat a szerző eredeti művéhez sorolni, a
pseudonimeket fáradságot nem kímélve azonosítá-
ni kell, a különféle változatokról pedig utalni kell a
kiválasztott alakra.⁴⁸ A Bodley 1674-es katalógusá-
ban alkalmazott és megfogalmazott módszereknek
a szigetországban egészen a XIX. század közepéig
domináns hatása érezhető: a British Museum
1841-es szabályaiba többek között beépültek Hyde-
nak a dolgok összegyűjtését célzó törekvései is a
szerzői főtétellel, a pseudonimákkal és a formai té-
telekkel.⁴⁹

Verona kiigazítja Pettee megállapítását, miszerint
Hyde azonosította volna az „irodalmi egységeket”,
a szerző műveit. Hyde csak a művek összegyűjtésé-
re törekedett, s még távol állt tőle a műveknek egy
tételfej szerinti összegyűjtése.⁵⁰

Verona testületi besorolási tételfejek történeti kiala-
kulásáról írt tanulmányában⁵¹ a vizsgált katalógu-
sok sorát a Bodley-kötetekkel kezdi, amelyekben
föl is fedezi a testületek, intézménynevek, cívis és
egyházi hatóságok vagy a szerzetesrendek nevéből
képzett rendszó meglétét. Az egyetemek, fakultá-
sok, más oktatási intézmények kiadványai szinte ki-
vétel nélkül az intézmény szerint kerülnek besoro-
lásra, mégpedig helynévből vagy általános főnévből

képzett (pl. Akadémiák) rendszóhoz. Erős törekvés mutatkozik, főleg a későbbi Hyde-katalógusban, a földrajzi rendszó szerinti csoportosításra. Különösen érdekes a civis és egyházi hatóságok fő besorolási tételeinek megformálása, ugyancsak az újabb, Hyde-féle kötetekben: az idegen, nem brit kiadványok, – attól függően, hogy az iromány milyen közigazgatási területet fed le – az állam, ország, tartomány vagy város szerint kerülnek a tételek sorába.

A Bodley katalógusok XVII. századi sorozatában tehát már nyilvánvaló törekvések találhatók az intézmény, a civis hatósági szervek, az egyházi intézmények, szerzetesrendek neveire fókuszáló rendszó szerinti besorolásra, egynemely megoldás a mai gyakorlattal is rímel.

Egy másik tanulmányában Verona a formai rendszó használatának történeti aspektusait vizsgálja⁵². A cikk az 1961-es párizsi katalógizálási konferencia után keletkezett, közvetlen apropója a Párizsi Alapelvek ajánlásai közé fölvetett egyezményes, azaz a művek formai-műfaji sajátosságai szerint csoportosító tételfej (form heading)⁵³. Verona ezúttal elsősorban az anonim művek besorolástechnikáját hasonlítja össze Hyde és mások – korabeliek és későbbi szabályzatok – módszereivel. Az angol bibliográfus a korábbi elődök, Gesner⁵⁴ és Maunsell⁵⁵, angol könyvkereskedő katalógusának mechanikus betűrendbe-szedési módszerét követi ugyan, de azoktól eltérő módon teszi ezt. A szerző nélkül besorolt nyomtatványokat csoportosítja jellegükből meghatározható címrendszó szerint, az olvasó számára könnyen értelmezhető megnevezéssel, pl.: *Acta vagy Actae, Catalogus v. Catalogi var., Concilia, Constitutiones, Leges, Lexicon, Pharmacopoeia, Statuta, Synodus v. Synodi variae*⁵⁶. Verona rámutat arra, hogy Hyde valójában az anonim művek ilyen összerendezésén kívül nem azonosította az „irodalmi egységeket”, azaz a műveket, csak a szerzők műveit gyűjtötte egybe a szerzők nevének egy-

segitett névformájával, ezen belül a művek kronológiai sorrendjében⁵⁷.

Frost az ISBD-k megszületésének korszakában egy teljes tanulmányt szentel a XVII. századi Bodley-katalógusok vizsgálatának. A Párizsi Alapelvekben megfogalmazott katalógusfunkciók megnyilvánulásának kezdeteit keresve kiemeli Hyde előzmények nélküli fejlett utalózási rendszerét, figyelmének ráirányulását a bonyolult kapcsolatok követésére. Megerősíti Verona Pettee-vel szembeni kritikájának helytállóságát, de néhány részlettel, újabb megfigyelésekkel egészíti ki az eddigi, „*irodalmi egység*”-gel kapcsolatos Hyde-recepciót: igaz ugyan, hogy Hyde a legújabb időkben kialakult *egységessített cím besorolási adatnak* megfeleltethető módszert még nem ismert, de a különféle, nem könnyen fölismerhető, ám azonos művek összetartozásának problémáját az Előszóban explicite kifejti, a cím szerinti kollokációt jelzi és megoldja a gyakorlatban. A különféle vitairatok együtt tartásáról is gondoskodik: a vitát kezdeményező szerző megfelelő című iratánál találhatóak egybefogva a hozzászólók írásai, még ha anonim maradt is a ellenirat szerzője; egy-egy műről szóló kritikákat ugyancsak az adott szerző eredeti műve mellé helyezi, a filológiai bizonytalanságokat részletes jegyzetben közli.⁵⁸ Frost olyan példát is közöl, ahol a különféle nyelvű kiadások címei eredeti nyelvű átírásban szerepelnek, a rendezés pedig nem időrendi, hanem nyelvek szerinti⁵⁹. Hyde követői már ennek a módszernek adtak elsőbbséget.

Hyde az eligazító, tájékoztató céllal készített tételek-végi jegyzeteiben sokszor informál az egyeztetés, egységessítés, rendezés bonyolult előzményeiről és kiigazító részleteiről. Itt dokumentálja, ha a könyvön talált adat hamis, ha álnéven írt műről van szó, ha az anonimust tévesen azonosították az elődök, ha valemely referenz mő alapján a valódi adatokat, a szerző igazi kilétét azonosítja. A változatokat, téves nevet az igazival összekötik az utalók,

az adat hitelességének ellenőrzéséhez felhasználta forrást pedig, pontos hivatkozással meg is nevezi⁶⁰. Tegyük hozzá Frost gondolatmenetéhez: a szóban forgó „bosszantó bibliográfiai probléma”⁶¹ megoldását, az álnevek megfejtését a XVII. században már több jelentős kézikönyv is segíthette. Szent Jeromos IV. században készült, a keresztény hiteles és hamis írásokat számba vevő lajstromától a XVII. századi jezuita kezdeményezésekig, és a bibliai szövegek kanonizálását kísérő pápista és protestáns pszeudepigráfiai vizsgálódások eredményeképpen (James is végzett ilyen kutatásokat⁶²), valamint más szövegkritikai-filológiai elemzések, kutatások révén is egyre több pszeudonim, homonim, kriptonim és plagizáló személy kilétére derült fény, a tanulmányok egyre több személyt azonosítottak. Ezekről hosszab-rövidebb listák, sőt nagyobb összefoglaló művek készültek⁶³. Az „álnevek fénykorában”⁶⁴ a bibliográfusok igencsak örültek az ilyen műveknek, igencsak forgathatták őket, Hyde az Előszóban ki is fejtja erre irányuló szándékát: *a katalógusokban az olvasó számára ne maradjanak megfejtendő rejtélyek.*

Hyde katalógusában nyomon lehet követni a kortárs, Vincent Placcius két összefoglaló gyűjteményére történő hivatkozásokat: az 1500 azonosítást tartalmazó *Syntagma* (1674) majd a Placcius halála után publikált, 2797 anonim és 2930 pszeudonim címszót tartalmazó *Theatrum* kötetből származó adatokat⁶⁵. Placcius gyűjteménye foglalkozik mind a bibliai, mind a patrisztikai pszeudepigráfiával. Thomas Hyde maga is készített hasonló följegyzéseket és fölhívta Placcius figyelmét az új, külföldi forrásokra⁶⁶.

E. de Rijk Hyde Előszavának angol fordítását közléve (fentebb idéztünk belőle) – az eredeti forrásra támaszkodva újraelemzi az ott bennfoglalt, többek által tárgyalt⁶⁷ „irodalmi egység”, „mű” Hyde-er emlékeztető szegmensét. Hyde szóhasználatában két fogalom különböztethető meg ehhez kapcsolódóan: a „*liber*” a konkrét tárgyat, a könyvet ki-

fejező szövegkontextusban egyértelműen, többször is előfordul, míg az „*opus*” kifejezésnek kettős értelme lehet Hyde szövegében: jelentheti az emberi erőfeszítést és a tevékenység eredményét – magát a katalógust⁶⁸.

Elaine **Svenonius** a harmadik évezred fordulója körüli törekvéseket összefoglaló teoretikus. Hyde vívmányairól az „*információszerzés*” kontextusában beszél. Az információ és annak, a dokumentumban való megvalósulása közötti „*különbség felismerése fontos az információszerzés irodalmában. Úgy tartják, hogy legkorábban 1674-ben, Thomas Hyde ismerte föl*” ezt az eltérést⁶⁹. Svenonius arra a jelentős fordulatra utal, hogy Hyde szétválasztotta a könyvön megjelenő adatot az egységesített besorolási adattól, két különféle célt különböztetve meg ezzel: a példányon megjelenő információkat visszatükröző leírással a könyvet azonosította, míg az egységesített besorolási adat közvetítésével ezeket egy pontra fókuszálta.

Richard P. **Smiraglia** a katalogizálás és a katalógus funkcióinak történeti összefüggéseit a tudományos gondolkodást meghatározó filozófiai áramlatok szemszögéből vizsgálja. Ebben a megközelítésben Hyde a *modern* könyvtári katalógus bibliográfiai apparátusának kezdetét jelenti. A *modern katalógus* a további századok során a dokumentumok inventáriumának egységes és fejlett rendszerét hozta létre a szigorú dokumentumleírási szabályokkal, az elkülönített besorolási tételfejekkel és kollokációval. A *posztmodern* szemléletben a modernitás következetesség és egység iránti törekvését föl váltja a diverzitás, a tárgykör- és kontextus-függőség, az egyéni és az esetenkénti relációk lehetősége, a radikális relativizmus hangoztatása. Míg a modern szemléletre az egységes értelmezés és a konszenzusra törekvő megoldások jellemzők, addig a posztmodern szemlélet azokat a rendszereket keresi, amelyekben a jelek az esetenkénti, relatív jelentések hordozására is alkalmasak. Az információ- és tudásszerzés posztmodern megközelítése egyén- és

kontextusfüggő. Az univerzalizmust föladvá törekednie kell olyan kommunikációra, amely megfelel a társadalmi szokásoknak és a megcélzott közösségek egyedi nyelvének. A konkrét sémák helyett közvetítő rendszerekre van szükség, amelyek a felhasználók számára transzparens tartalmakat nyújtanak.

A dokumentációs entitások történeti-ismeretelméleti kontextusában Smiraglia a katalógusok fejlődését Hyde-tól a késő huszadik századig *ismeretelméleti pragmatika-visszatükröződésnek* látja (epistemologically pragmatic-reflected) többek között a betűrendezés és a besorolási tételfejek alakulását tekintetve. Ennek jele a már többször említett *mű – könyv* összefüggések egyre komplexebb felfedezése, majd amikor az ugyanazon tartalmak többféle megvalósulási formájával szembesültek a könyvtárosok, akkor megalkották a jelenség számára az „*irodalmi egység*” kifejezést, még később az „*egységesített cím*” valósította meg az „*egyszerre összegyűjtés és a megkülönböztetés*” eredendően Hyde-i funkcióját.⁷⁰

Miért emlegeti Domanovszky Hydót?

Domanovszkyt az 1950-es évek végi, 60-as évek eleji, majd az 1961-es párizsi katalógizálási konferencia után kikristályosodó, az egyöntetű elméleti alapvetéseket letisztázni akaró és összefoglaló írások készíthetők és ihlették saját nézőpontjának megfogalmazására. A **Cutter**től örökölt katalógusi alapeladatok, a Library of Congressben tevékenykedő nagy újragondoló, Seymour **Lubetzky** katalógizálásról szóló esszé⁷¹, Eva **Verona** empirikus és vitára ösztönző tanulmányai, az ezekre való reflektálás, a felmerülő kérdések precíz körvonalazása, a hipotézisek helytállóságának a formális logika deduktív bizonyítási módszerét követő levezető okfejtései-

ben Sir Thomas Hydót is – képletesen szólva – tetten éri, amint egyféle megsejtett, felsőbb szintű alapfunkció megvalósításának céljával a katalógus „*egyetlen pontjára gyűjti*” az összetartozó dolgokat. Domanovszky „*a legáltalánosabb, legátfogóbb feladat*” meghatározását keresi, amelynek része az általa elkülönített három alapeladat: az információadás a könyvről, a műről, a szerzői oeuvre-ről.⁷²

A XVII. századot úgy értékeli, mint amelyikben „*a hangsúly a műről az egyedi darabnak, tehát a könyvnek a katalógizálására tevődik át, ...*” *megjelenik az egyes konkrét könyvről az információadás...*”, majd pedig „*világosabban jut kifejezésre az információadásnak mint külön katalógusfunkciók pluralitása*”⁷³.

Hyde előszavában – Pettee-hez hasonlóan – *szabálygyűjteményt* lát. E megállapítás túlzó jellegéről – amint azt már említettem is – többen értekeztek és pontosították a Pettee-től átvett megállapítást. Domanovszky kiemeli, hogy Hyde a szerzők nevének egységesítésével, a „*standard szerzői rendsző szabály*”-ával, a „*kiválasztott névforma alatti*”⁷⁴ összegyűjtésével és „*a többi névformák utalás formájában való*” regisztrálásával teljesíti a könyvekről, mint egyedi darabokról, és a szerzői életműről való információadás kötelezettségét is. Ez a két funkció Domanovszky elméletének rendszerében az „*első*” és a „*második*” (a későbbi felcserélődés-kor: „*harmadik*”) funkció (az egyes könyvről valamint a szerzői életműről való információadás) megvalósulását jelenti. Domanovszky megállapítja, hogy a Bodley könyvtár az „*1674. évi nyomtatott katalógusának előszavában megformulázza a szabályt, amely szerint katalógusa azokat a szerzőket kezeli, akiknek neve többféle formában fordul elő, vagy akik életük során különböző neveket használtak... Ha ... számításba vesszük Hyde gyakorlatát is, ... világossá válik kettős célkitűzése: a címleírásoknak egy kiválasztott névforma alatti összegyűjtése, s a többi névformák utalás formájában való regisztrálása...*”⁷⁵

Hogy az anonimákat nem a mű szerint, hanem más csoportosításban kezeli, annak bizonyítékát látja, hogy Hyde „*sem látott a művek együtt tartásában külön, önálló katalógusfunkciót.*”⁷⁶

A szerzői életmű kollokációján kívül külön alapfunkcióként tárgyalja Domanovszky a mű egyes kiadásainak összegyűjtő feladatát, amelynek megvalósulása a „*szellemi eredet*”, a „*tartalom rokonsága*”, a „*kölcsönös helyettesíthetőség*”, a „*könyvcsaládok valamennyi egyedéről egybegyűjtött*” információnyújtás⁷⁷. Hyde-nál még nem látja teljességében megvalósulni a „*műről*”, az „*irodalmi egységről*”⁷⁸ szóló információadás alapfeladatát, de kiemeli, az első lépések megtételében, „*a katalógusfunkciók tudatosítása folyamatának első fázisában*” kétségtelesen döntő szerepet játszott az angol bibliotékárius.

Domanovszky nem mondja ki a „*második*” és „*harmadik*” katalógusfunkciókról (szerzői életmű és a művek kiadásai), hogy azok közös, ha úgy tetszik, a keresett „*felsőbb szintű*” megfelelője a *kollokáció funkciója* – a szerzői életmű és a művek vonatkozásában. A Párizsi Alapelvek „*második*” funkciója sem nevezi meg a két alpont ezen közös vonását. A „*kollokatív funkció*” viszont impliciten jelen van e pontokban, a konkrét terminus technikus az e pontokat magyarázó és elemző tanulmányokban, különösen az összegyűjtést lehetővé tevő egységesített besorolási adatokkal kapcsolatosan alakult ki.

A formai egységesített jegyek első létrehozóját és funkcionális alkalmazóját látja tehát Domanovszky Thomas Hyde-ban, aki felismerte az egyetlen konvencionális névforma kiválasztásának, vagyis a névvaltozatok egységesítésének szükségességét, megtalálta és alkalmazta az összegyűjtéshez megfelelő, – a jelen tanulmány kontextusának megfelelő kifejezéssel: a *kollokációhoz* használatos eszközt, ami biztosítja, hogy egy helyre összegyűjtve is megtalálhatók legyenek a katalógusban a szerzőség vagy a más összefüggések miatt összetartozó művek.

A kollokatív funkció és a Frankfurti Alapelvek

Az 1961-ben, a dokumentumok egyetemes számbavételének irányt szabó párizsi nemzetközi katalógizálási konferencián megfogalmazott, Párizsi Alapelvek néven ismert tervezet, már megszületésekor két alapvető lemaradással számolhatott: nem vette figyelembe az automatizálási törekvéseket és csak a formai feltárás adatalemeivel, a hagyományos cédlás leíró katalógus funkcióival foglalkozott. A tárgyalat besorolási adatok köre is csak a *név típusú* (tulajdonnevek, címek, és egy átmenet: a formai rendszavak) adatokra korlátozódott. A gépesített könyvtári rendszerekben, a MARC adatcsere formátumokban ennek ellenére a besorolási adatok körét sokkal szélesebben értelmezték, és adatfunkciók tekintetében hasonló adat-modell típusba sorolták, a név-típusú egységesített adatokon kívül a szám- és tárgy-besorolási adatoknak is megtervezték a bibliográfiai adatsomagban a helyét és működését. Az OPAC-ok (Online Public Access Catalog) és más keresőfelületek megjelenése értelmetlenné tette a formai és tárgyi vagy szakrendi katalógusok szétválasztását, elkülönített kezelését.

A katalógizálás környezete drámaian, a katalógizált dokumentumok jellege jelentősen megváltozott, az olvasók igényeihez való igazodás az új informatikai eszközök és lehetőségek megjelenésével sokkal specifikusabb lehet.

A millennium körül már távoli eléréssel lehet centrális közös katalógust építeni és lekérdezni, de – a felhasználó – ugyanilyen egyszerűséggel elküldhet egy kérdést számos, az integrált rendszerbe autonóm módon bekapcsolódó információs adatbanknak a *virtuális bibliográfiai univerzumba*⁷⁹ úgy, hogy több millió bibliográfiai tétel közül kiszűrheti a számára a legmegfelelőbb információkat.

A modern kort fölváltja a posztmodern kor; a modernség egységére, univerzalizmusra törekvő szelle-

miségét pedig a posztmodern töredezettsége, a káosz-elmélet, a fundamentális relativizmus. Az információszerzés nézőpontjainak elmozdulása a posztmodern irányába a Bodley-katalógusok kollokatív funkciójával kapcsolatos reflektálásokban is érzékelhetők Svenonius és Smiraglia meglátásaiban. A katalógizálás tárgyát képező *mű* korábbi, modernista, pragmatikus definíciója a posztmodern szemléletben kiterjed az egyén és közösség mindennemű szellemi tevékenységére és produktumára, amely az időben és kultúrában elterjedt, vagy hatása érezhető. *Mű-phenomén*-ről beszélnek⁸⁰. A millennium körül alapjaiban vált szükségessé fölülírni a nemzetközi egységességet megteremteni hivatott 1961-es Alapelveket.

Ennek előkészítéséhez az IFLA munkacsoportja által elkészített *Functional requirements for bibliographic records* (FRBR) tanulmány szolgált, amely teljesen új szemlélettel közelít a dokumentum-reprezentációk tárgyainak – entitásainak meghatározásához. A bibliográfiai rekordok alapfeladata, hogy a felhasználó számára megmutassa, milyen információforrások állnak rendelkezésre egyes témákkal vagy szerzőkkel kapcsolatban az adott „*bibliográfiai univerzum*” határain belül.

A legáltalánosabb céljai, funkciói pedig: **megtalálni (find)** az igényeknek megfelelő dokumentumokat, **azonosítani (identify)** az entitást; segíteni a legmegfelelőbb forrás **kiválasztását (select)**, információt biztosítani a **hozzáférésről (acquire or obtain)**.⁸¹

A Frankfurti Alapelvekben az alapfunkciók négyese kibővül a **navigálással (navigate)**. Ez a funkció a bibliográfiai információk logikai szervezését, összekapcsolását és egyértelmű prezentálását biztosítja a különféle kapcsolatok (mű – kifejezési forma – megjelenési forma – egység azaz példány) szálai mentén.

Valamikor itt foglalt helyet a sokat tárgyalt két (a Domanovszky-féle három) alapfunkció, amelynek második pontja volt az, amelyik a kollokációt hiva-

tott biztosítani szerzőkkel, művekkel kapcsolatban. A Frankfurti bekezdések szövegében a **megtalálás** alapfunkciót részletező két alpont tartalmazza az 1961-es kifejezésekhez hasonló támpontokat. A katalógus funkcióit tárgyaló rész így szól:

„3. A katalógus funkciója

A katalógus funkciója a felhasználó számára lehetővé tenni, hogy:

3.1. **megtalálja (find)** a bibliográfiai forrásokat a gyűjteményben (valódiiban vagy virtuálisban) a források ismérveinek vagy kapcsolatainak megadásával elvégzett keresés eredményeként:

3.1.1. az adott szempont alapján **megtaláljon és azonosítsa**⁸² (**locate**) egy forrást

3.1.2. **megtalálja és azonosítsa (locate)** az információforrások csoportjait (sets), amelyek reprezentálják:

- az ugyanazon műhöz tartozó valamennyi forrást
- az ugyanazon kifejezési formához tartozó valamennyi forrást
- az ugyanazon megjelenési formához tartozó valamennyi forrást
- egy adott személy, család [dinasztia]⁸³ vagy testület valamennyi művét és kifejezési formáját
- valamennyi forrást a megadott témáról
- minden más forrást valamely más jellemző alapján (mint nyelv, a kiadó országa, kiadás dátuma, fizikai forma stb.) rendszerint a találatok másodrendű szűkítésének lehetőségeként.”

A kollokatív funkciót a második alpontban foglaltak között sejtethetjük, amikor információk csoportját, ugyanazon műhöz, kifejezési formához stb. tartozó valamennyi információt vagy további megadott szempontok szerinti szűkebb csoportosítást kér a felhasználó. Svenonius írja „*összeomlik a hagyományos megtalálás és kollokációs cél... A hagyományos kollokációs célkitűzés azt jelenti, hogy amit meg kell találni, az a dokumentumok csoportja, amelyeket bizonyos közös tulajdonságok jellemeznek, mint szerző, mű és tárgy. Az IFLA célok ezeket*

egyszerűen a megtalálás funkciójába integrálja... ugyanakkor csökkenti a kollokáció elvének fontosságát.”⁸⁴

A Frankfurti Alapelvek szövegének más részeiben is csak preszuppozícióként feltételezhető a kollokációs célkitűzés megléte. **A besorolási rekord entitásai (2.2. Entities in Authority Records)** bekezdés rövid meghatározása szerint a rekordok a nevek és tárgyak ellenőrzött névalakjainak dokumentálására szolgálnak. A névalakok összegyűjtésén, dokumentálásán kívül nem esik szó arról, miért van szükség erre. Nem tartalmaz konkrét utalást e feladatra a **Hozzáférési pontok (5. Access Points)**, a **besorolási rekordok (6. Authority Records)** szakasz sem. A törzsszöveg bevezetőjében található utalás szerint az új irányelvek a világ nagy katalogizálási hagyományaira alapozódnak – a hivatkozásban Cutter, Ranganathan és Lubetzky neve szerepel. A régi hagyományokra hivatkozva talán alapértelmezettnek gondolhatjuk azt, hogy a besorolási rekordoknak is köze lehet a kollokáció megvalósításához.

A hozzáférési pontok funkciójáról a kereséssel kapcsolatos követelmények alapvető pontjait részletező szakaszban van szó (**7. Foundations for Search Capabilities**). „*A hozzáférési pontok a bibliográfiai rekord olyan elemei, amelyek lehetővé teszik: 1) a bibliográfiai és egységesített besorolási rekordok valamint a hozzájuk kapcsolódó bibliográfiai források megbízható keresését 2) a találati halmaz szűkítését.*” A keresés egységei között nemcsak az ellenőrzött, normalizált alakok szerepelnek, hanem bármilyen más, az adott körülmények lehetőségei között a hozzáférést biztosítani tudó egység vagy mód, pl.: kulcsszó, kifejezések, böngészés stb. Leszögezhetjük hát, hogy a kollokatív funkció, mint általánosabb szintű követelmény jelen van, de *nem előre determinált*, helyesebben, *nem csak* előre determinált módon. Ha szó van az irányelvekben *találati halmazról*, akkor az csak valamiféle összegyűjtés eredménye lehet, – a régi Hyde-i mód-

szerral – a *hozzáférési pontokon keresztül*. Az eddigi szemléletben a kollokatív funkció az egységesített besorolási adatok révén valósult meg, szigorú rendezési szabályoknak, elmozdíthatatlan rendbe szedésnek alávetve. Az egységesített besorolási adatok – A Frankfurti Alapelvekben – most is a figyelem központjában vannak, de rendezésük nem előre meghatározott: az esetenként megadott keresési ismérvek és azok kapcsolatainak függvényében változik. A *hozzáférési pont* önmagában nem tartalmaz az elrendezésre, az adat sorrendezésére vonatkozó preszuppozíciót. A kollokáció egyféle adattípus egységes szabályok szerinti egy pontba fókuszáló feladatköre inkább a többféle adattípus-elemek (ismérvek) *változó igény szerinti kollokációra való alkalmassága vagy képessége* irányába mozdul el. Az egységesített hozzáférési pontok köré csoportosított (régiesebben szólva: egy rendsző alá összegyűjtött) hasonló vagy összetartozó információk helyett a *többféle hozzáférési pont (amelyek között kiemelt fontossága van az egységesített besorolási adatnak is) közvetítésével összegyűjtött információ* lép előtérbe.

Összefoglalás

A modern katalógusok egyik leghasznosabb vívmánya a hasonló vagy valamilyen közös vonásuk alapján összetartozó dokumentumok összegyűjtése egyetlen pontra: az egységesített besorolási adatok segítségével és a betűrend előre meghatározott helyére. A katalógusok ezzel egyidejűleg biztosították az egyedi kiadások, példányok azonosítását is. A XVII. században a Bodley könyvtár katalógusainak fejlődéstörténetén keresztül szemléletesen követhetők azok a folyamatok, amelyek e *kollokatív célkitűzés* megvalósulását elősegítették: a korábbi, középkori hagyományokat követő tematikai kategóriai osztályok szerint rendezett katalógusokat fölváltják a betűrendes, a szerzőket a vezetéknevük

szerint besoroló katalógusok. A névváltozatok, álnévek, címek változatainak azonosításával, dokumentálásával, egy kiválasztott formához való csatolásával, kifinomult utalórendszer alakult ki. Különös érdeme volt ebben Thomas Hyde-nak, aki 1674-ben, a Bodley könyvtár nyomtatott katalógusának előszavában összefoglalta módszereit. Hyde adatformálási és adatkezelési módjának elemei megfeleltethetők a kortárs információszerzés egyes elemeivel, kumulatív módon beleépültek a legújabb katalogizálás-elméleti meghatározásokba.

Az egységesített adatokról való gondolkodást nagyban meghatározta a katalogizálás tárgyáról, a műről való gondolkodás. A *mű*, mint entitás dokumentálásának csírái ugyancsak megtalálhatók Hydenél. Az 1900-as évek közepe táján, a nemzetközi egységesítést elősegítő, 1961-ben, Párizsban megfogalmazott katalogizálási irányelvek előkészítő munkája és az azt követő összefoglaló művek a Hyde-i vívmányokat egyetértően egy folyamat kezdeteként értékelik. Domanovszky Ákos a legprecízebb megfogalmazását adja a katalógus funkcióinak és a mű fogalmának, de nem vonja össze a szerzők műveinek egybegyűjtése feladatkorét és a mű kiadásainak összefogását célul kitűző funciókat egy magasabb szintű *kollokatív funkcióba*. Domanovszky szabatos mű-fogalmát sokat idézik a 20. század végén az alapfunkciókat újrafogalmazó teoretikusok, mégpedig kifejezetten a kollokatív feladatokkal, a mű egyre inkább előtérbe kerülő bibliográfiai értelmezésével kapcsolatban.

A millennium körül a posztmodernizmus hatása érezhető a mű fogalmának meghatározásában. Az ugyanazon szellemi tartalom sokféle megnyilvánulási formájának variálódása a közvetítő médiumokban a mű fogalmába bevonja annak társadalmi-kulturális kontextusát. A változatos mű-megnyilvánulásokkal, a felhasználói igények sajátosságaival, a katalogizálás környezetének megváltozásával számolva, az információszerzés irányelveit funkcionális modell segítségével határozták meg a Frank-

furti Alapelvekben, 2003-ban. A hagyományos kollokációs elv nem kinyilatkoztatva, nem előre determinált *entitások*, *expresszívumok*, *manifesztumok*, *attribútumok* és *egységek* szerint, hanem preszuppozícióként van jelen. A kollokatív funkció az említett összetevők kapcsolatainak esetenkénti igény szerinti összegyűjtésében és megmutatásában valósul meg.

Utóhang

Talán a sors fintora, hogy a Bodley könyvtár katalógusai a XIX. és a XX. század folyamán nagymértékben elavultak. Személtetésképp: a könyvtár katalógusa a XIX. század közepén több mint 100 éves. Az 1738-as katalógust nyomtatták újra 1843-ban, 3 fólió kötetben, „*amely kinyitva ott állt a legnagyobb keleti ablakban a könyvtáros háta mögött...*”. A kurrens anyagot kézzel, ívekkel írták, évtizedek múlva vaskos köteteket tettek ki ezek a kéziratok pótlások. A poszt-kéziratok korszak két évtizednyit még a XX. századba is belenyúlt.⁸⁵

A XX. század derekától több ízben is belefogtak a rekatalogizálásba, e célból egy saját szabályzatot szerkesztettek meg 1939-ben, de a szabálykészletet nem használták minden könyvtárban, a cédulakatalógusok igen változatos formában készültek. Az automatizálás csak 1983-ban indult meg a Bodley patinás épületében. Csak 1988 után csatlakoztak az angol-amerikai címleírási szabályzathoz, miután az túl volt már a második revízió is (Anglo American Cataloging Rules, AACR2). Részben a soká elzárkózó, nehézkes és konzervatív szemlélet, részben a bonyolult oxfordi egyetemi rendszer miatt (több mint 100 könyvtár tartozik az egyetemi rendszerhez) csak 1988-tól indult az osztott, integrált könyvtári rendszer és kezdődhetett meg a retrospektív feldolgozás.⁸⁶

A XVII. századi Bodley-bibliotékáriusok előremutató vívmányainak misztériumát ez a tény még inkább növeli.

A régi időkben magyar peregrinusok is látogatták a könyvtárat, neveik föltűnnek a könyvtár látogatókönyvében, a Liber Admissorum kötetekben. A XVII. század folyamán összesen 28 magyar írta be nevét a Bodley könyvtár állandó, vagy ideiglenes vendégkönyvébe, de ez a szám több is lehetett, mert nem mindenki jegyezte be magát a Liber Admissorumba.⁸⁷ Egyikük-másikuk még könyvet is ajándékozott, a feljegyzések szerint így tett például Bakai Benedek, aki Pázmány Péter vitairatát, az *Isteni igazságra vezérlő kalauzt* hagyta hátra saját polémikus élű bejegyzéseivel. Járt itt ifjú korában hírneves emlékirónk, Bethlen Miklós is 1664-ben, majd később fia, Bethlen Mihály, 1694. február 17-én, s ez alkalommal nagyapja, Bethlen János Erdély történetéről írt művét ajándékozta az egyetemi könyvtárnak.⁸⁸

Bethlen Mihály naplóföljegyzése csak néhány szóval, mégis kifejezően örökítette meg benyomásait a Bodley-könyvtárról és személyes találkozását az oxfordi főkönyvtárossal:

„Hyde Thomas bibliotékáriust... látogattyuk és felmegyünk amaz híres nagy bibliotékában, melynek könyvei megszámlálhatatlanok. Meggondolhatni, mely nagy legyen, a cathalogussa in folio olyan nagy, mint a Váradai Biblia. Ezenkívül vadnak a sok manuscripták, mellyekkel is bővölködik. Fundátora ennek a bibliotékának Thomas Bodlejus Eques Aurgatus in initio hujus Saeculi. Ideajándékoztam a Nagyapám Uram históriáját...”⁸⁹ „Bethlen János krónikája a *Rerum Transylvanicarum Libri Quator* mind a mai napig ott áll a Bodleian polcain, jelzete 80C.234 Art., őrlapján Bethlen Mihály latin ajánlása.”⁹⁰

JEGYZETEK

1. A besorolási valamint az egységesített besorolási adatok és a további hozzájuk kapcsolódó fogalmak újabb magyar meghatározását ld: VAJDA, p. 186-190, RÁCZ, p. 281-289 és DUDÁS, p. 458-459.
2. Proceedings...
3. Ezek, a magyar fordítás szerint: 2.1 Megvan-e a könyvtárban egy bizonyos könyv...; 2.2. a) egy bizonyos szerzőnek milyen művei és b) egy bizonyos műnek milyen kiadásai vannak meg a könyvtárban.
4. POGÁNYNÉ (2001) Cuttertól a Párizsi Alapelvekgig röviden összefoglalja a leíró katalógusok funkcióinak fejlődését.
5. Többek között: WILSON, BRUNT, SVENONIUS és mások. DOMANOVSKY Ákos a két funkciót a művek anyagi és szellemi vonatkozásában („könyv-egyed” – „mű” megtartja, elismeri a második funkció alatt tárgyalt két pont közös tulajdonságáról, hogy „a katalógus anyagának egy bizonyos szerves csoportosítását követeli meg”, „szervesen rendező bibliográfiai jellegű” Vö: DOMANOVSKY (1964), p. 38, 42.

Saját elméletét kialakítva viszont ezeket már különválasztja: a két alapfunkció helyett hármat emleget, a kollokatív szerepkörű feladatok “második” és “harmadik” hivatkozással szerepelnek. L. pl.: Function and objects of author and title cataloguing. Budapest : Akad. K., 1974 és a többi kiadást. L. még: POGÁNYNÉ.

6. Domanovszkynál, az előbb említett három.
7. POGÁNYNÉ is említi, hogy Mauro GUERRINI olasz nyelven kiadta Domanovszky angol nyelven megírt. monografikus művét. Így ennek a műnek a kiadásai: Budapest : Akad. K., 1974; München : Verlag Dokumentation, 1975; Udine : Forum, 2001. Guerrinit tovább foglalkoztatja Domanovszky elmélete: az IFLA frankfurti katalógizálási konferenciájára a testületi szerzőkről szóló értekezésében szintén foglalkozik vele. Vö: GUERRINI

http://www.ddb.de/news/pdf/papers_guerrini.pdf

A jelentősebb, újabb hivatkozások közül említhetjük még WILSONt, SMIRAGLIA tanulmányát és monográfiáját: *The nature of “a work”*. Lanham ; London : The Scarecrow Press, 2001, valamint a CARPENTER- SVENONIUS forrás-kiadványt, amelyben Elaine Svenonius bevezető méltatásával Domanovszky Editor entries and the principles of

- cataloging c., eredetileg 1973-ban publikált cikkét (Libri 23 vol., p. 307-330) újraközlik.
8. A problémakörrel kapcsolatos szakirodalom igen gazdag és szerteágazó, többek között a bibliográfiában megadott BRUNT, SVENONIUS, SMIRAGLIA tanulmányok is foglalkoznak vele.
 9. Statement of international cataloguing principles. ...
 10. DOMANOVSKY A leíró katalógus alapfeladatai c. tanulmányában (1964, p. 7.) a katalogizálást a szerszámkészítést metaforájával illeti.
 11. A Frankfurti Alapelvek-tervezete a hagyományos, cutteri katalógus funkciókat ötvözi az időközben elkészült FRBR-rel, és a Functional Requirements and Numbering for Authority Records (FRANAR) munkacsoport beszámolóival.
 12. GÖMÖRI (a)
 13. De a letéti példányok rendszeres katalogizálását csak 1843 után kezdték meg. RIJK p. 56 hivatkozása PHILIP, Ian: The Bodleian library in the seventeenth and eighteenth centuries. Lyell lectures, Oxford, 1980-1981. Oxford Clarendon Press, 1983.
 14. BUNETT p. 52.
 15. NORRIS p. 142.
 16. JAYNE p. 38., és FROST p. 248.
 17. JAYNE p. 34, figyelmeztet, téves lenne arra következtetni, hogy az egyes művek mellett megadott évszámok „művek” kiadásait jelentette volna, mert pusztán a kéziratok és nyomtatott könyvek közötti megkülönböztetést szolgálta ez az adat.
 18. Kihangsúlyozza ezt NORRIS, példákat közölve p. 147-148., 261 és FROST is.
 19. NORRIS p. 144.
 20. A főrészben pl. FRANCISCUS Petrarcha, FRANCISCI Tertij Cremensis vagy utaló is előfordul: IOAN Neomagus vide IOAN Nouiomagus, a függelék az invertált formákat tartalmazza: Neomagus Ioannes.
A besorolási szokások keresztnévről vezetéknevre váltását ld. még bővebben STROUT: p. 254-275.
 21. DOMANOVSKY ezt a jelenséget mindjárt el is helyezi elméletében kiemelve, hogy a XVII. században „a hangsúly a műről az egyedi darabra, tehát a könyvnek a katalogizálására tevődik át.” (1964) p. 12-13.
 22. RIJK p. 56.
 23. JAYNE p. 36
 24. FROST p. 249-250.
 25. FROST p. 262.
 26. SZELLE (1962) 2. köt. p. 8-9 az oxfordi bibliotékáriusok korszaknyitó adatformálási módjának kifejlődését a nyomtatás elterjedésével hozza összefüggésbe. Kiegészíti továbbá a betűrend kialakulásának eredetéről kialakult általános nézetet, miszerint a szakrendi elhelyezést tükröző katalógus szerzői indexéből alakult ki a betűrendes katalógus. A betűrend, mint fő rendezési elv kialakulhatott a középkorban szokásos szakrendi csoportokon belüli abc-s besorolásokból is. (1. köt. p. 66-69) FROST p. 252. szerint a Bodley könyvkatalógusok fejlődéstörténetében az 1605-ös katalógus betűrendes indexe tekinthető a későbbi formai rendezésre áttérő katalógusok elődjének.
 27. Az irodalomtörténet leginkább Omar Khajjam latinra fordításáért tartja számon. Hyde jelentős perzsa tanulmányokat is írt. A perzsák, médek és pártusok vallásáról írott munkájának 2. kiadását (Veterum Persarum et Parthorum et Medorum religionis historia, 1700, 2. kiad. 1760) Sinai Miklós, egykori oxfordi diák, a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára igazgatója, későbbi püspök megvásárolta, a könyv Debrecenben ma is megtalálható Naszályi Szász János könyvtáros szénior bejegyzésével. Vö: FEKETE Csaba: Könyvtáros szénior. In: Magyar Könyvszemle. 118. évf. 2002. 2.szám p. 161-165.
 28. FROST adata p. 250.
 29. NORRIS p. 151. FROST p. 250, utal olyan forrásra (Macray, William Dunn: Annals of the Bodleian Library, Oxford, A.D. 1598-A.D. 1867. London : Rivingstons, 1868. p. 140) amely az 1738-as katalógus kiegészítéseinek dolgozó Thomas Hearne kétségeiről számol be annak kapcsán, hogy Hyde-nak a bevezető megírásán és a dedikáció kívül nem sok munka tulajdonítható az 1674-es katalógusban. Igaz-e ez az állítás vagy sem, nem tudni, Hyde előszava mindenesetre a problémák és megoldások elmélyült ismeretéről tesz tanúbizonyságot.
 30. PETTEE p. 277.
 31. FROST és NORRIS sok példát közöl
 32. FROST p. 251; hasonlóképpen RIJK p. 46.
 33. VERONA (1956) p. 23.

34. RIJK p. 49-55. angol fordításban közzétette az 1674-es katalógusban publikált, eredetileg latin nyelvű Hyde-előszót, a részlet fordítását erre a szövegre alapoztam. További magyar nyelvű szövegközlés: SZELE (1972) p. 42., Hyde előszavának egy rövidebb részletét tartalmazza
35. A korábbi két katalógusban vegyesen voltak kéziratok és nyomtatott könyvek
36. A példák FROST cikkéből valók
37. RIJK p. 58. megjegyzi, hogy Hyde utalórendszere sokkal fejlettebb volt James-énál, James sokszor kettős tételre alkalmaz, pl. Aqianas és Thomas Aquinas alatt is van könyvleírás, és nem mindig kapcsolja össze az összetartozó dolgokat.
38. HYDE előszavának szövege, RIJK p. 52., és Rijk jegyzete p. 58.
39. RIJK fordításának alapján p. 52.
40. Ezeket tekinthetjük mai értelemben vett formai (konvencionális, műfaji) rendszavaknak. Vö: VERONA (1962)
41. FROST p. 257.
42. FROST p. 250-251.
43. The Bodleian library in the seventeenth century. Oxford, 1951 p. 20, VERONA (1962) hivatkozása p. 298, 312
44. VERONA (1962) p. 298-299. Egy további adalék: a zürichi Catalogus librorum Bibliothecae Tigurinae. Tiguri, 1744. T. 1-2. összeállítója előszavában Hyde-ot állítja példaképének és igyekszik őt követni is a szerzők műveinek csoportosításában. VERONA (1959) p. 86.
45. Vö. FROST p. 255-256.
46. A kisebb teoretikus kitérőket tartalmazó eseménycentrikus-historikus tárgyalású művektől eltekintettem.
47. „Thomas Hyde, it seems to me, formulates the first principle of modern cataloging – that the cataloger should recognize and assemble literary units under a single caption.” PETTEE p. 278.
48. PETTEE p. 278-279.
49. PETTEE p. 281.
50. VERONA (1959) p.82. Verona ebben a tanulmányában az egységesített cím bevezetésének szükségességét hangsúlyozza. A Párizsi Alapelvekben helyt kapott ez az adatelem.
51. VERONA (1956)
52. VERONA (1962)
53. Proceedings... és az idézett magyar fordítás 11.6. pontja. A magyar fordításban, 1962-ben egységesített megállapodásos rendszőr, az MSZ 3440/1-83 fogalom meghatározásaiban Megállapodásos cím (3.23. pont, „egységesített címként használt, a dokumentum (mű) műfaját, illetve gyűjteményes jellegét a bibliográfia, a katalógus, a dokumentációs szolgáltatás nyelvén megjelölő szó vagy kifejezés”). Legújabb jelenlétet keresve a magyar szabályzatok között szóródást tapasztalunk: a HUNMARC szabályzat 243-as hívójelű megállapodásos cím (csak név-főtétellel párosulhat, pl. Szerző. Művek / Versenyművek / Törvények stb.), ezenkívül a 655-ös hívószámú mezőnek is megfeleltethető: „Formai tárgyszó – a dokumentum műfaja: A dokumentum műfajából képzett, a dokumentum típusát meghatározó formai tárgyszó/formai deskriptor, amelyet tárgyszójegyzékbe/tezauruszba így minősítve fölvettek, vagy így minősítve használnak” A formai adatcsoport-kategóriából tehát részben átkerült a tárgyszó adatcsoportok közé.
54. GESNER Bibliotheca Universalisa nem található az 1605-ös, sem az 1620-as katalógusokban, a Hyde-féle 1674-es kiadásban viszont fölbukkan. A természetszerűleg fölmerülő kérdésre, hogy Gesner ismert munkája hatással lehetett-e Jamesre, vagyis az alfabetikus fő rendezésmódra való radikális átváltás folyamatára – nem állapítható meg az alapján, hogy a Bodley-gyűjteményben megvolt-e Gesner műve. A Bodley katalógusokból kikeresett információért ezúton köszönöm William CLENNELL, és a kérését közvetítő Kati EVANS segítségét.
55. Andrew MAUNSELL The first part of the catalogue of English printed books which concerneth such matters of divinitie. London, 1595. katalógusának előszavában összefoglalja módszerét az anonimuszok besorolásával kapcsolatban: vagy címük vagy valamilyen, hasonló, tartalmukat kifejező fogalomhoz sorolja őket, vagy mindkettőhöz, ahogy könnyebb a megtalálásuk. V.ö: VERONA (1962) p. 297.
56. Verona részletesen föltünteti az egyes formai rendszavak előfordulását is az egyes, XVII. századi Bodley-katalógusokban. Vö. VERONA (1962) p. 297.
57. VERONA (1959) p. 82.
58. FROST p. 262-265.
59. OVIDIUS Metamorfózisának 16 kiadását felsoroló, Publius OVIDIUS szerzői főtétel Metamorphoses ... 1471 „főbejegyzése” alá sorolt latin, olasz, spanyol, angol stb. verzióit. FROST p. 259.

60. FROST p. 264-266.
61. TAYLOR – MOSCHER p. 13.
62. Thomas James buzgó protestáns és filológus lévén, tervbe vette egy, az egyházatyák műveit tartalmazó kiadvány szerkesztését, amely mentes lett volna a római katolikus egyház által elismert pszeudoepigráfiáktól. Ezekről a művekről készített is egy szelektív, kronologikus rendbe állított katalógust, de tervét nem vitte végbe. TAYLOR és MOSCHER p. 51-53. e katalógus kapcsán fölfigyelt arra, hogy James a modern idézési szokásokra emlékeztető módon hivatkozik a forrásokra. Az addigi szokás a könyv, fejezet, bekezdés megjelölése volt, nála: csak a művet és az oldalszámot adja meg, a függelékben pedig betűrendes bibliográfiát mellékel.
63. TAYLOR és MOSCHER könyve részletekbe menően föltárja e terület bibliográfiai történetét, számba veszi a XVII. századra vonatkozóan is a pszeudonimákat és anonimákat összegyűjtő kezdeményezéseket és eredményeket.
64. Ibid. p. 16.
65. FROST p. 265-266.
66. A jezsuita ALEGAMBE, Philippe de: Bibliotheca Scriptorum Societas Jesu, 1642-ben kiadott bibliográfiájára. TAYLOR – MOSCHER p. 106.
67. Rijik tanulmánya Pettee 1934-es cikkének hiányosságait tárgyalja újra az azóta precízebb megfogalmazásokat felhasználva (mint pl. Verona, Domanovszky)
68. RIJK p. 47-48.
69. SVENONIUS p. 8.
70. SMIRAGLIA p. 553-567.
71. LUBETZKY, munkásságának kezdete óta, az 1940-es évektől fogva sokat foglalkozott a könyv-mű értelmezésének dichotómiájával. Legkiforrottabban 1969-ben összegzi ezzel kapcsolatos téziseit, amelynek rövid összefoglalása: A könyv mint materiális objektum, azaz olyan médium, amely intellektuális tartalmat közvetít, megtestesíti és reprezentálja a szellemi alkotást a mű fogalmával szemben, amely az anyagi megjelenéstől elvonatkoztatott tartalom. Általában azt mondják: „a könyv szerzője és címe” és nem azt, amiről valójában szó van: „a mű szerzője és a művet megtestesítő könyv címe”. A könyv a műnek „csak egyféle kiadása vagy reprezentációja, nem kizárólagos megvalósulása”, előfordulhat többféle közvetítő médián (nyomtatott könyv, hang, lemez, stb.), különféle fordításokban, átdolgozásokban, és sokszor nem ugyanolyan címmel jelenik meg (p. 270-271.). Lubetzky előrevetíti az egyes mű-reprezentációk közötti kölcsönös összefüggések, a bibliográfiai kapcsolatok (bibliographical relations) feltárásának szükségét is.
72. DOMANOVSKY (1964) p. 18-19., angol nyelvű könyvében (1974) p. 27 és passim
73. DOMANOVSKY (1964) p. 13-14.
74. Az angol kiadásban „preferred variant”, vö DOMANOVSKY (1974) p. 48.
75. DOMANOVSKY (1964) p. 13.
76. Angol könyvében is megerősíti ezeket az értékeléseket, a már említett funkciók sorszámozásának felcserélésével. DOMANOVSKY (1974) p. 47.
77. DOMANOVSKY (1964) p. 32.
78. Szinonimaként a „mű” megjelölésére Domanovszky is átveszi az „irodalmi egység” kifejezést. Vö: DOMANOVSKY (1966) p. 18.
79. Pierce BUTLER kifejezése a Bibliographical function of the library c. cikkében. In: Journal of cataloging and classification. 9 (1953)7 p. 3-11. SVENONIUS hivatkozása alapján p. 18. Butler természetesen, még nem a virtuális katalógusokkal összefüggésben használta ezt a kifejezést.
80. SMIRAGLIA (2003) p. 563-564.
81. FRBR p. 8-9.
82. A „to locate” kifejezést az „adott szempont alapján megtalálja és azonosítsa” körülírással fordítottam, a továbbiakban csak a »megtalál és azonosít« kifejezést használom a locate szóra. Az FRBR-ből származó többi speciális folyamat (mű, kifejezési forma, megjelenési forma, egység) magyar megfelelőjét RÁCZ Ágnes terminológiájával használom p. 196.
83. az orosz fordításból vett kiegészítés, vö:
http://www.ddb.de/news/pdf/statement_russian.pdf
84. SVENONIS kritikája az FRBR-t illeti. p. 17.
85. HEANEY p. 142.
86. BRUNETT p. 52-55.
87. GÖMÖRI (b) p. 191.
88. GÖMÖRI (a) p. 200-204.
89. Bethlen Mihály útinaplójából, p. 92. A latin szövegrész jelentése a jegyzetekből: aransarkantyús lovag a század elején
90. GÖMÖRI (b) uo.

Irodalom

Bethlen Mihály útinaplója. Szerk. Jankovics József. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1987.

BRUNETT, Peter P.: Emerging from the bibliographic wilderness: catalogue automation in the Bodleian Library, University of Oxford. In: *Cataloging and classification quarterly*. 30. (1) (2000) p. 51-72.

BRUNT, Rodney: From main entry to work authority record: development of a cataloguing fundamental. In: *Library review*. 48. (1999) 7 p. 328-336.

CARPENTER, Michael – SVENONIUS, Elaine (ed.): *Foundations of cataloging*. Littleton : Libraries Unlimited, 1985.

CRASTER, Edmund: *History of the Bodleian catalogues of the seventeenth century, 1845-1945*. Oxford : Clarendon Press, 1952.

DOMANOVSZKY Ákos (1964): A leíró katalógus alapfeladatai. In: *Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei*. 2. (1964) p.7-43. Különlenyomatban is

DOMANOVSZKY Ákos (1966): A leíró katalógus tárgyai. In: *Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei*. 3 (1966) Különlenyomatban is

DOMANOVSZKY Ákos (1974): *Functions and objects of author and title cataloguing*. Budapest : Akad. K., 1974.

DUDÁS Anikó: A könyvtári névírás rejtelmek. In: *Könyvtári figyelő*. (2002) 3. p. 458-459.

FROST, Carolyn O.: *The Bodleian catalogs of 1674 and 1738 : an examination in the light of modern cataloging theory*. In: *Library quarterly*. 46. (1976) p .248-270.

Functional requirements for bibliographic records (FRBR). München : Saur, 1998. A hivatkozásokban: FRBR

GESNER, Konrad: *Bibliotheca universalis und Appendix*. Mit Nachwort von Hans Widmann. Osnabruck : Otto Zeller, 1966. Faksimile kiadás. Eredeti: Tiguri : apud Christophorum, 1545-1555.

GŐMŐRI György (a): Az oxfordi Bodley-könyvtár és hajdani magyar látogatói. In: *A bújdosó Balassitól a meggyászolt Zrínyi Miklósig*. Budapest : Argumentum, 1999. p. 200-204. és *Európai utas*. 4. (1993) 4. p .75-77.

GŐMŐRI György (b): Magyarok a régi Oxfordban a kollégiumi számadáskönyvek és könyvtári vendégek könyvek alapján. In: *A bújdosó Balassitól a meggyászolt Zrínyi Miklósig*. Budapest : Argumentum, 1999. p. 177-191.

GUERRINI, Mauro: *Between myth and oblivion : a biography of Ákos Domanovszky*. In: *Cataloging and classification quarterly*. (2001) 3. p. 57-72.

GUERRINI, Mauro: *Corporate bodies from ICCP up to 2000*. IFLA Meeting of Experts on az International Cataloguing Code, Frankfurt, 2003. Frankfurt am Main : Die Deutsche Bibliothek, 2003.

http://www.ddb.de/news/pdf/papers_guerrini.pdf
(2004-06-19)

HEANEY, Michael: *Publication of the Bodleian Library's Pre 120 Catalogue of Printed Books on compact disc*. In: *Program*. 28. (1994) 2. p. 41-153.

HYDE, Thomas: *Catalogus impressorum librorum Bibliothecae Bodleianae in Academia Oxoniensi*. Oxonii, 1674. [Bevezető]. In: RIJK, E. de: *Thomas Hyde, Julia Pettee and the development of cataloging principles; with a translation of Hyde's 1617 Preface to the reader*. In: *Cataloging and classification quarterly*. 14. (1991) 2. p. 49-55.

KSZ/4.1. HUNMARC. *A bibliográfiai rekordok adatcseré formátuma*. Közread. a Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság ; kiad. az Országos Széchényi Könyvtár. Budapest : OSZK, 2003. Jóváhagyás: 2002. március

JAYNE, Sears: *Library catalogues of the English Renaissance*. Los Angeles ; Berkeley : Univ. of California Press , 1956.

LUBETZKY, Seymour: *Principles of cataloging*. Final report. Phase 1: *Descriptive cataloging*. In: Seymour Lubtzky : *writings on the classical art of cataloging*. Compile and edited by Elaine Svenonius, Dorothy McGarry. Englewood : Libraries Unlimited, 2001. Eredeti

megjelenés: Los Angeles : Institute of Library Research, University of California, 1969. Idézve a 2001-es szövegkiadás alapján

NORRIS, Dorothy M.: A history of cataloging and cataloging methods 1100-1850. London : Grafton , 1959.

PETTEE, Julia: The development of authorship entry and the formulation of authorship rules as found in the Anglo-American code. In: Library quarterly, 6. (1936), p. 270-290. Ugyancsak megjelent: Foundations of cataloging...p. 172-189.

POGÁNYNÉ Rózsa Gabriella (2001): A nagy katalogizálási irányzatok kialakulása a XX. század első felében. In: In: Könyvtári figyelő. 11. (2001) 2. p. 263-273.

POGÁNYNÉ Rózsa Gabriella (2002): Domanovszky Ákos katalogizálás-elméleti munkássága : tisztelgés születésének 100. évfordulója alkalmából. In: Könyvtári figyelő. 12. (2002) 3. p. 444-456.

Proceedings of the International Conference on Cataloguing Principles, 9th-18th October, 1961 : report. London : IFLA, 1962. Magyar fordítása: Könyvtári Figyelő (1962) 1. sz. A Frankfurti konferencia alkalmából (2003) hálózaton is elérhetővé vált:

Frankfurt am Main : Die Deutsche Bibliothek, 2003.

http://www.ddb.de/news/pdf/paris_principles_1961.pdf
(2004-06-19)

RÁCZ Ágnes: A kiadványok bibliográfiai számbavétele: leíró katalogizálás. Besorolási adatok. In: Könyvtárosok kézikönyve. Szerk. Horváth Tibor, Papp István 2. köt., Feltárás és visszakeresés. Budapest : Osiris, 2001. p. 281-289.

RIJK, E. de: Thomas Hyde, Julia Pettee and the development of cataloging principles; with a translation of Hyde's 1674 Preface to the reader. In: Cataloging and classification quarterly. 14. (1991)2. p. 31-61.

SMIRAGLIA, R.P. (2001): The nature of a 'a work' : implications for the organization of knowledge. Lanham; London : Scarecrow Press, 2001.

SMIRAGLIA, R.P. (2003) : The history of 'the work' in the modern catalog. In: Cataloging and classification quarterly. 35 (3-4) (2003) p. 553-567.

Statement of international cataloguing principles : draft approved by the IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, 1st, Frankfurt, Germany, 2003. A hivatkozásokban: Frankfurt Alapelvek. Frankfurt am Main : Die Deutsche Bibliothek, 2003. http://www.ddb.de/news/pdf/statement_draft.pdf (2004-06-19)

STROUT, Ruth French: The development of the catalog and cataloging codes. In: The Library Quarterly. 26. (Oct. 1956) 4. p. 254-275.

SVENONIUS, Elaine: The intellectual foundation of information organization. Cambridge : MIT Press, 2000. (Digital libraries and electronic publishing)

SZELLE Béla (1962) : Katalogizálástörténet. 1-2. köt. Budapest : Tankönyvkiadó, 1962. Egyetemi jegyzet

SZELLE Béla (1972) : Bevezetés a katalogizáláselméletbe. Budapest : Tankönyvkiadó, 1972. Egyetemi jegyzet

TAYLOR, Arcer – MOSCHER, Fredric J.: The bibliographical history of anonyms and pseudonyms. Chicago : University of Chicago, 1951.

VAJDA Erik: A besorolási adatok egységesítése. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 37. (1990) 5. p. 186-190.

VERONA, Eva (1956): A historical approach to corporate entries. In: Libri. 7. (1956) 1. p. 1-40.

VERONA, Eva (1959): Literary unit versus bibliographical unit. In: Libri. 9. (1959) 2. p. 79-104.

VERONA, Eva (1962): Form headings in catalogues of the past and present. In: Library resources & technical services. 6 (1962) 4 p.295-317. Ua.: Foundations of cataloging... p.155-175.

WILSON, Patrick: Interpreting the second objective of the catalog. In: Library Quarterly. 59. (1989) 4. p. 339-353.

Európai Könyvtörténeti Gyűjtemény az Országos Széchényi Könyvtárban

Monok István főigazgató 2004. június 10-i sajtótájékoztatójából idézzük:

„A magyar nemzeti könyvtárban 1959-ben alakult Könyvtártudományi és Módszertani Központot 2000-ben szerveztük át Könyvtári Intézetté. A kezdetektől fogva önálló könyvtárral rendelkezett, amely elsősorban könyvtártudományi jellegű folyóiratokat, könyveket és kisnyomtatványokat gyűjtött.

Az OSZK a könyvtár tudományos arculatának erősítéséért tervebe vette egy Európai Könyvtörténeti Intézet megalakítását. Ezzel együtt merült fel egy európai könyvtörténeti speciális gyűjtemény kialakításának gondolata. A legegyszerűbb útnak a könyvtártudományi gyűjtemény kibővítése kínálkozik, melynek lépései:

- ❶ az Olasz Köztársaság nagyvonalú ajándékaként nagyszámú, az itáliai könyvtörténetre vonatkozó könyvet és egyéb kiadványt kapunk;
- ❷ az OSZK állományában lévő könyvtörténeti kiadványok koncentrációja a tervezett szabadpolcos gyűjteménybe;
- ❸ az európai országok hivatalai, kiadói és könyvtárai nagyobb mennyiségű könyvet ajánlottak fel a gyűjtemény gyarapítására;
- ❹ az összegyűlt anyag tervezett pótlása vásárlással;
- ❺ a kurrens anyag vásárlása, előfizetése sorozatokra, ill. folyóiratokra.”

A sajtótájékoztatót Prof. Francesco Sicilia úr az Olasz Köztársaság nevében átadta és a sajtónak is bemutatta a pármai Biblioteca Palatinában őrzött corvina (Diomedea Carafa *De institutione vivendi*, G.G.III. 170.1654) digitális technikával készített hasonmás kiadását.

„Az új, digitális fotó- és nyomda-technikát a kézműves könyvkötés antik gyakorlatával egyesítő facsimile visszahozta Magyarországra Aragóniai Beatrixnak, Corvin Mátyás magyar király feleségének emlékét, aki oly sokat tett a reneszánsz szellemiségének magyarországi meghonosításáért.” – olvasható a tájékoztatóban.

